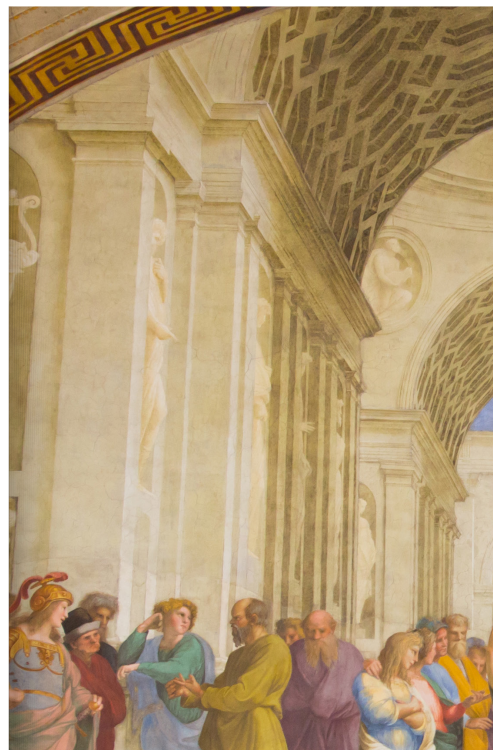

תוכנית הלימודים בפילוסופיה לכיתות י-י"ב

לבית הספר העל-יסודי | ירושלים

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת הפילוסופיה

תוכן העניינים

חלק א: עקרונות התוכנית 3

- 3..... מבוא
- 3..... מטרות כלליות
- 3..... מסגרת התוכנית
- 4..... מבנה התוכנית
- 4..... בחירת נושא העבודה והגשתה
- 4..... אופן כתיבת העבודה, היקפה ורשימת המקורות
- 5..... נושאים להערכה חלופית
- 5..... בחינות הבגרות

חלק ב: פירוט נושאי התוכנית 6

- 6..... נושאי החובה (בסיס הידע והמיומנויות)
- 7..... פרקי ההרחבה וההעמקה
- 8..... מקבץ א - הרחבות בנושאי החובה
- 9..... מקבץ ב - נושאי בחירה
- 14..... מקבץ ג - סוגיות נבחרות

חזרה לתוכן

חלק א: עקרונות התוכנית

מבוא

תוכנית הלימודים בפילוסופיה נועדה ליצור מסגרת וכיוון ללימודי הפילוסופיה בחטיבה העליונה בבית הספר הכללי. היא ערוכה בהתאם לחלוקה של הפילוסופיה לתחומים, חלוקה המקובלת במוסדות להשכלה גבוהה בארץ ובחוץ לארץ. בכל אחד מהתחומים ניתנת לתלמידים הזדמנות לקנות את ראשית הידע ואת הכישורים הדרושים לזיהוי בעיה פילוסופית ולבחון אותה בחינה ראשונית, בין בהדרכתו הישירה של המורה ובין במסגרת של עבודה עצמית. מטבע הדברים, בשלב זה של הלימודים מקבל הטקסט הפילוסופי מקום חשוב, והדבר מובלט היטב בתוכנית. ניתוח טקסטים יאפשר לתלמידים להתוודע אל האופנים השונים שבהם ניסחו ההוגים הגדולים בכל הדורות את הבעיות שבהן התחבטו, ולהתוודע לפתרונות שגיבשו. אגב כך יתוודעו התלמידים גם לנקודות ציון עיקריות בהתפתחות הרעיונות הפילוסופיים במהלך הדורות, ויעמדו במידת האפשר על חשיבותם של רעיונות אלה בימינו. ברם, אין הכוונה שהפרשנות הטקסטואלית תהיה עיקר הלימוד בשיעורים; הטקסט ישמש נקודת מוצא ועוגן לדיון רחב יותר, שיתרום להעמקת ההבנה, תוך פיתוח גישה ביקורתית לתורות ולעמדות הקיימות.

מטרות כלליות

- להפגיש את התלמידים מפגש ראשון עם חטיבה מיוחדת של היצירה התרבותית האנושית;
- לפתח ראשיתה של חשיבה ביקורתית מקיפה, חשיבה המצריכה חריגה אל מעבר לגבולותיהם של מקצועות הלימוד;
- לטפח את יכולתם של התלמידים לחשוב חשיבה מופשטת, ולהרגילם בניתוח מושגים כלליים;
- להביא את התלמידים לידי הבנה של הדרישה לשיטתיות ולעקביות בתחום העיון ובתחום המדע;
- להביא את התלמידים לזיהוי הקשר שבין פילוסופיה לבין תחומי דעת אחרים;
- לפתח אצל התלמידים רגישות לבעייתיות הפילוסופית שבתחומי ידע אחרים ובחיי היום-יום.

מסגרת התוכנית

התוכנית מיועדת לשתי הכיתות העליונות של החטיבה העליונה. משך התוכנית – שנתיים.

בשנת הלימודים הראשונה יילמדו נושאי החובה (בסיס הידע והמיומנויות): תורת המידות (אתיקה) ותורת ההכרה (אפיסטמולוגיה) ומטפיסיקה. כל אחד מנושאי החובה הוא בהיקף של 60 שעות.

בשנת הלימודים השנייה יילמדו פרקי ההרחבה וההעמקה. פרקי ההרחבה וההעמקה כוללים נושא אחד (לפי רשימה מוצעת או לפי בחירת המורה), שיילמד בהיקף של 60 שעות, וכן מקבץ אחד מבין שלושה מקבצים לבחירת המורה שיילמד, גם הוא בהיקף של 60 שעות. באישור מפמ"ר, אפשר יהיה לבחור טקסטים ממקבצים שונים. בשנת הלימודים השנייה התלמידים יכינו גם עבודה אישית. העבודה תתבסס על העמקה בנושא מסוים, רצוי מתוך הנושאים שנלמדו בכיתה, ולפי התעניינות התלמידים. את העבודה ינחה המורה המלמד בכיתה, או אדם מוסמך אחר.

חזרה לתוכן

מבנה התוכנית

60 שעות	נושאי החובה (בסיס הידע והמיומנויות)	תורת המידות (אתיקה)
60 שעות	תורת ההכרה (אפיסטמולוגיה) ומטפיזיקה	
60 שעות	פרקי ההרחבה וההעמקה	נושא אחד מבין הנושאים המוצעים או נושא לפי בחירת המורה. כל הנושאים צריכים לקבל את אישור המפמ"ר לתכנים ולמקורות.
60 שעות		מקבץ אחד מתוך שלושה מקבצים מוצעים (מסומנים בתוכנית בירוק). באישור מפמ"ר אפשר יהיה לבחור טקסטים ממקבצים שונים.
90 שעות		עבודה אישית של התלמיד

בחירת נושא העבודה והגשתה

ככלל, נושא העבודה יהיה הרחבה של התלמיד באחד מן התחומים או הנושאים שנלמדו בכיתה. ברם, אין למנוע מן התלמידים לבחור גם בנושאים/ תחומים שלא נלמדו בכיתה, זאת בתנאי שיישמרו הסטנדרטים הדרושים מבחינת היקף החומר ומבחינת ההעמקה בו. יש לעודד כתיבת עבודה המשלבת פילוסופיה עם תחומי דעת ומקצועות לימוד אחרים, למשל פילוסופיה יהודית, ספרות, מדעי החברה או מדעי הטבע.

העבודה תתבסס בעיקרה - לא על ספרות משנית, כי אם על טקסטים פילוסופיים ראשוניים המקובלים כבעלי ערך פנימי, או על טקסטים לא פילוסופיים, ובתנאי שהניתוח והדיון ייעשו בכלים ובגישות המקובלים בפילוסופיה.

אופן כתיבת העבודה, היקפה ורשימת המקורות

הכותבים יתמודדו עם נושא/ סוגיה/ טקסט, וינתחו אותו ניתוח ביקורתי. יש להקפיד שהנושא/ הסוגיה/ הטקסט יהיו ממוקדים ולא כלליים או רחבים מדי. בעבודה יושם דגש על כושר הלימוד העצמי של הכותבים; יש לעודד אותם לגלות חשיבה ביקורתית. ברם, אין לדרוש מן הכותבים שיגלו מקורות או חידוש מחקרי בעבודתם. די אם ידעו לסכם בבהירות את הדברים שקראו, להשוות רעיונות וגישות שונות, ולהעריך הערכה עצמאית את מידת תקפותם של הדברים שקראו.

על הכותבים להבחין בין ניתוח של רעיונות, עמדות וגישות שלהם לבין ביקורת, הערכה ופרשנות בנוגע לעמדותיהם ולרעיונותיהם של אחרים.

בכתיבת העבודה יש להקפיד על קוהרנטיות, על לכידות, ועל ביסוס המסקנות על הדברים שנדונו במסגרתה.

יש להקפיד כי לשון העבודה תהיה תקינה, כמקובל בכתיבה מדעית, וכי הדיון ינוסח במשפטים בהירים ופשוטים ככל האפשר.

העבודה תהיה בהיקף של לא יותר מ - 15 עמודים (כ-3,000 מילה). בסופה יש לצרף רשימת מקורות שתכלול לפחות שני פריטים שונים, אחד "פרשני", והאחר טקסט פילוסופי מקורי בעל אופי "לא פרשני".

חזרה לתוכן

נושאים להערכה חלופית

מקבץ אחד מבין שלושת המקבצים המצויים בפרקי ההרחבה והעמקה (צבועים בתוכנית בירוק), ייבחר על ידי המורה להערכה חלופית. באישור המפמ"ר אפשר יהיה לבחור טקסטים ממקבצים שונים.

מוצע שהתלמידים יבחרו מהנושאים שבמקבץ **נושא אחד** ויציגו אותו לפני הכיתה בעזרת **טקסט אחד**. העבודה על הנושא וההצגה לפני הכיתה **ייעשו בזוגות**. התלמידים יידרשו להתייחס לנקודות הבאות בטקסט:

- הבעיה המוצגת בו
- הרקע לבעיה
- הפתרון שמציע הכותב
- ביקורת מנומקת של התלמידים על פתרון זההצעות אחרות להערכה חלופית יש להביא לאישור המפמ"ר.

בחינות הבגרות

1. הבחינות בפילוסופיה הן בחינות בכתב, ונערכות במסגרת בית ספרית. בית הספר מחויב לקבל מראש את אישור המפמ"ר על השאלון.
2. נושאי העבודות האישיות ורשימת המקורות לנושאים יוגשו לאישור המפמ"ר עד סוף חודש ינואר של שנת הלימודים השנייה.
3. מומלץ שהבחינה בנושאי החובה (בסיס הידע והמיומנויות) תיערך בסוף שנת הלימודים הראשונה, והבחינה בפרקי ההרחבה והעמקה תיערך בסוף שנת הלימודים השנייה.

חלק ב: פירוט נושאי התוכנית

להלן פירוט הנושאים שבתוכנית ופירוט המקורות*.

בכל נושא, לפני פירוט המקורות מובאות מטרות ההוראה הכוללות גם רשימת מושגים. מטבע הדברים – מושגים שונים יתאימו לטקסטים שונים. אין הכוונה שמורה יקנה את כל המושגים המופיעים ברשימה, אלא שיתמקד במושגים שהם מרכזיים לטקסטים הנלמדים. בכל נושא מובאים גם הכללים לבחירת המקורות.

נושאי החובה (בסיס הידע והמיומנויות)

להוראה בשנת הלימודים הראשונה:

- תורת המידות (אתיקה)
- תורת ההכרה (אפיסטמולוגיה) ומטפיזיקה

תורת המידות (אתיקה)

מטרות הוראת הנושא

- פיתוח הבנת טיבו של הטעון האתי והבהרת הזיקה שבינו לבין טיעונים עובדתיים.
- הקניית מושגים אתיים לצורך דיון בבעיות מוסר, כגון: ההבחנה בין עובדות לבין ערכים: טוב ורע; מניעים וכוונות; אושר; תועלת; החיים הטובים; המידה הטובה; תכלית; חובה; החוק המוסרי (הצו הקטגורי); הדוניזם; אגואיזם; אוטונומיה; דטרמיניזם.
- חשיפה ראשונית אל כמה מן השאלות ואל כמה מן הכיוונים העיקריים במחשבה האתית הקלאסית והמודרנית.
- פיתוח רגישות לטיעונים אתיים בחיי היום-יום.

המקורות

יש ללמד את המקורות 1-6 בהיקף של 60 שעות בסך הכול.

1. אפלטון, האפולוגיה של סוקרטס או גורגיאס (הוויכוח עם קליקס על ההדוניזם והחיים הטובים)
2. אריסטו, מתוך אתיקה לניקומאכוס, ספרים א-ב ו/או המידות
3. ע' קאנט, מתוך הנחת יסוד למטפיזיקה של המידות
4. ג'ס' מיל, מתוך התועלתיות
5. פ' ניטשה, מתוך מעבר לטוב ולרוע
6. ג' רולס, טקסט על מסך הבערות

* רוב המקורות מרוכזים בחוברות: "מקורות ללימוד הפילוסופיה בבית הספר התיכון", המרכז להוראת מדעי הרוח והחברה של האוניברסיטה העברית בירושלים ומשרד החינוך והתרבות, ירושלים.

תורת ההכרה (אפיסטמולוגיה) ומטפיזיקה

מטרות הוראת הנושא

- חשיפה ראשונית לעיון הפילוסופי בדבר הספק, ההכרה והממשות, מקורות הידיעה ודרכים לביסוסה.
- הקניית מושגים בסיסיים לדיון אפיסטמולוגי ומטפיזי, כגון: "הקוגיטו"; סובייקט; אובייקט; רוח וחומר; עצם; אמת ושקר; ידיעה; אמונה וסברה; ספק; ודאות; תבונה; מושגים ורשמים; תחושה; תופעה; ממשות; מושגים טבועים מלידה; סינתטי ואנליטי; אפוסטריורי ואפריורי; סיבתיות; מהפכה קופרניקאית; דרגות הכרה ודרגות ממשות; אינדוקציה.
- חשיפה ראשונית לכמה גישות יסוד בתורת ההכרה ובמטפיזיקה.
- פיתוח רגישות להיבטים אפיסטמולוגיים ומטפיזיים במדע ובפעילות המדעית.

המקורות

יש ללמד את המקורות 1 - 5 בהיקף של 60 שעות בסך הכול:

1. ר' דיקארט, מתוך הגיונות על הפילוסופיה הראשונית (מתוך שלושת הפרקים הראשונים)
2. אפלטון, פוליטיאה ז' (משל המערה)
3. ד' יום, מתוך מסכת טבע האדם
4. ע' קאנט, מתוך הנחת יסוד לכל מטפיזיקה שתוכל לקום בעתיד כמדע
5. ר' טיילור מתוך מטפיסיקה (במקום הטקסט של טיילור אפשר לבחור טקסט מתאים אחר של ו' קווין, ג' מור, ת' נייגל או מ' פוקו)

פרקי ההרחבה וההעמקה

להוראה בשנת הלימודים השנייה:

המורה יבחר בנושא אחד מתוך הנושאים המוצעים הבאים ויעמיק בהוראתו בהיקף של 60 שעות. לחילופין, המורה יכול להציע נושא משלו. התכנים והמקורות שבחר המורה יובאו לאישור המפמ"ר לפני פתיחת שנת הלימודים שבה יילמד הנושא.

הנושאים

- פילוסופיה של המדע
 - פילוסופיה של הלשון
 - לוגיקה
 - פילוסופיה של ההיסטוריה
 - נושאים בין תחומיים המשלבים פילוסופיה עם תחומים ממדעי הרוח, ממדעי הטבע או ממדעי החברה
 - נושאים אחרים לפי בחירת המורה
- בנוסף לכך, המורה יבחר אחד מתוך המקבצים הבאים וילמד אותו בהיקף של 60 שעות בסך הכול (באישור מפמ"ר, אפשר יהיה לבחור טקסטים ממקבצים שונים).

מקבץ א - הרחבות בנושאי החובה:

תורת המידות (אתיקה) ותורת ההכרה (אפיסטמולוגיה) ומטפיסיקה, שנלמדו בשנת הלימודים הראשונה.

הרחבות בתורת המידות (אתיקה)

המקורות

המורה יבחר **שלושה** עד **ארבעה** פריטים להוראה בהיקף של 30 שעות:

1. אפלטון, מתוך **גורגיאס** - (הויכוח עם קליקס על ההדוניזם והחיים הטובים)
2. ב' שפינוזה, מתוך **מאמר על תיקון השכל**
3. ד' יום, מתוך **עקרוני המוסר**
4. מאמר בנושא מטאתיקה: ג' וורנוק, מתוך **הפילוסופיה המוסרית בת זמננו**, מגנס, ירושלים 1987 או מתוך **בעיות בפילוסופיה של המוסר** האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 12
5. מאמר בסוגיית אתיקה רפואית: ד' הד, מתוך **אתיקה ורפואה**, אוניברסיטה משודרת, תש"ן
6. מאמר בנושא מוסר ומלחמה: מ' וולצר, מתוך **מלחמות צודקות ולא צודקות**, עם עובד, תל אביב תשמ"ד.
7. מאמר בשאלת אכיפת המוסר באמצעות החוק: ל' הארט-, מתוך **חוק חירות ומוסר**

הרחבות בתורת ההכרה (אפיסטמולוגיה) ומטפיזיקה

המקורות

המורה יבחר **שלושה** עד **ארבעה** פריטים להוראה בהיקף של 30 שעות:

1. אפלטון, מתוך **מבן** או **טיאטיטוס**
2. ב' שפינוזה, מתוך **תורת המידות** או מתוך **מאמר על תיקון השכל**
3. ג' לוק, מתוך **עקרוני השכל**, או ג. ברקלי מתוך **עקרוני הדעת**
4. א' ברגסון, מתוך **מבוא למטפיזיקה**
5. ק' יאספרס, מתוך **מטפיזיקה**
6. ב' ראסל, מתוך **בעיות הפילוסופיה** (פרקים א-ה)
7. ק' המפל, מתוך **הפילוסופיה של המדע** (פרקים ב-ג)
8. ק' פופר, מתוך **השערות והפרכות** (המאמר באותו שם)
9. ת' קון, מתוך **המבנה של מהפכות מדעיות** (פרקים ב-ד)

חזרה לתוכן

מקבץ ב - נושאי בחירה

המורה ילמד שני נושאים מתוך הנושאים הבאים, כל אחד בהיקף של 30 שעות:

- תורת המדינה (פילוסופיה מדינית)
- אסתטיקה
- פילוסופיה של הדת
- מהי פילוסופיה
- לוגיקה (באישור מפמ"ר)
- פילוסופיה של המדע

תורת המדינה (פילוסופיה מדינית)

מטרות הוראת הנושא:

- בירור ראשוני של מושגי יסוד בתורת המדינה כגון: אמנה חברתית; יחיד ומדינה; חברה ומדינה; כוח; סמכות; ריבון; הטוב הכללי; שלטון; חובות; זכויות; צדק מדיני; דמוקרטיה; לאומיות; חירות מדינית.
- דיון בזיקה שבין מוסר לבין מדינה ולפוליטיקה, ובמקומם של שיקולים אתיים בתחום המדיני.
- היכרות עם תפיסות שונות בנוגע למקור השלטון, צידוקיו ותכליותיו, וליחס שבין יחיד לחברה.

המקורות

יש ללמד את המקורות 1א, 2ב, ועוד מקור אחד מתתי-הנושאים: 3-6, בהיקף של 30 שעות: .

1. ראשית הפילוסופיה המדינית המודרנית ותפיסות של אמנה חברתית

א. ת.הובס, מתוך **לוויתן**

ב. ז'ז'.רוסו, מתוך **האמנה החברתית**

2. הליברליזם

א. ג' ס' מיל, מתוך **על החירות**

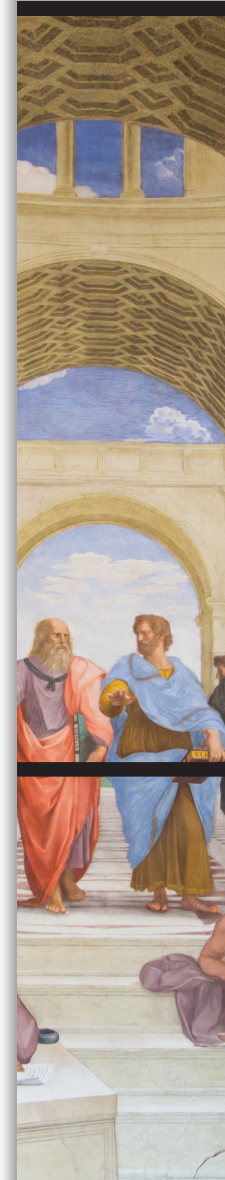
ב. י' ברלין, "שני מושגים של חירות", מתוך: **ארבע מסות על החירות**

3. הפילוסופיה הפוליטית הקלאסית

א. אפלטון, מתוך **פוליטיאה ב'-ד'**

ב. אריסטו, מתוך **הפוליטיקה**

חזרה לתוכן

4. הלאומיות או ביקורת הליברליזם
- א. א' ברק, מתוך הרהורים על המהפכה בצרפת
- ב. י' ג' פיכטה, מתוך **מכתבים לאומה הגרמנית***
- ג. ז' ז' רוסו, מתוך **האמנה החברתית**
- ד. צ' טיילור, "מטרות מצטלבות - הוויכוח בין הליברליזם לחסידי הקהילייה", מתוך י' רזנבלום (עורך), **ליברליזם והחיים המוסריים** (לא קיים בעברית)
- ה. מ' וולצר, "רווחה, חברות וצורך", מתוך מייקל סנדל (עורך), **הליברליזם ומבקריו**
5. הביקורת על הכוח הפוליטי
- א. קטעים מתוך ק' מרכס, "האידיאולוגיה הגרמנית" ו/או "המשפחה הקדושה", מתוך **כתבי שחרות**, ספריית הפועלים 1970
- ב. קטעים מתוך מ' פוקו, **כוח וידיעה**, גילמר, 1969 (לא קיים בעברית)
- ג. צ' טיילור, "פוקו חירות ואמת", מתוך **תיאוריה פוליטית**, כרך 2 (לא קיים בעברית)
- ד. מאמר אחד לפי בחירת המורה.
6. ראשית הפילוסופיה המדינית המודרנית וראשית הליברליזם
- א. נ' מקיאבלי, מתוך **עיונים והנסיך**
- ב. ב' שפינוזה, מתוך המאמר התיאולוגי-מדיני
- ג. ג' לוק, מתוך **על הממשל המדיני**. ג' רולס, "מרי אזרחי וסרבנות מצפונית" מתוך **תיאוריה של צדק**

אסתטיקה

מטרות הוראת הנושא:

- א. הבנת ייחודה של האסתטיקה כתחום של העיון הפילוסופי לעומת גישות אחרות כמו ביקורת האמנות ותורת האמנות, ועמידה על קשרי הגומלין שבין התחומים.
- ב. הקניית מושגי יסוד באסתטיקה הפילוסופית כגון: חיקוי וייצוג; פרשנות; חוויה אסתטית; שיפוט אסתטי; רוחק אסתטי; צורה אמנותית; ההבחנה בין שיפטים אסתטיים לבין שיפטים אתיים או הכרתיים; כשל הכוונה; רלטיביזם; סובייקטיביזם ואובייקטיביזם באסתטיקה.

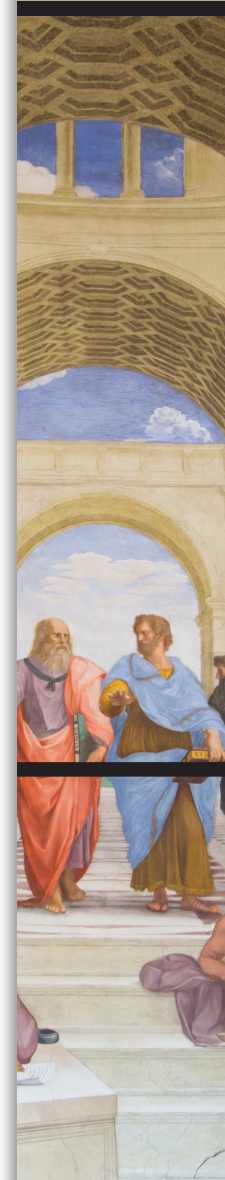
המקורות

יש ללמד **שני מקורות** מתוך סעיף 1 **ושני מקורות** מתוך סעיף 2, ועוד **מקור אחד** מסעיפים 3-4 בהיקף של 30 שעות:

1. האסתטיקה הקלאסית

א. אריסטו, מתוך **הפואטיקה**

* עד שהמאמר יתורגם לעברית רשאי המורה לבחור מאמר חלופי באישור הפיקוח.

חזרה לתוכן

11

ב. ע' קאנט, (לפי מ' ברינקר, **משפט הטעם הטהור לפי קאנט**)

ג. פ' ניטשה, **הרצון לעצמה**

2. האסתטיקה המודרנית. ק' בל, מתוך **צורה משמעותית**. מ' וויץ, מתוך **תפקיד התיאוריה באסתטיקה**. ס' המפשייר, מתוך **הגיון והערכה**

3. האסתטיקה הקלאסית

א' אפלטון, מתוך **המדינה; איון; פיידרוס**

ב' לונגינוס, מתוך **על הנשגב**

ג. פ' ואלרי, מתוך **שירה ומחשבה מופשטת**

ד. פ' שילר, מתוך **שירה נאיבית וסנטימנטלית - על הנשגב**

ה. פ' דיידרו, מתוך **פרדוקס השחקן**

ו. ז'. פ' סארטר, מתוך **הספרות מהי**

4. האסתטיקה המודרנית

א. נ' גודמן, מתוך **שפת האומנות**

ב. מ' בירדסלי, מתוך **האפשרות של ביקורת הספרות**

ג. א' בולו, מתוך **הרוח הנפשי כגורם באסתטיקה**

ד. ע' צמח, מתוך **מבוא לאסתטיקה**

ה. ת' קולקה, "קיטש מהו", מתוך **עיון**, ל"א, תשמ"ב.

פילוסופיה של הדת

מטרות הוראת הנושא:

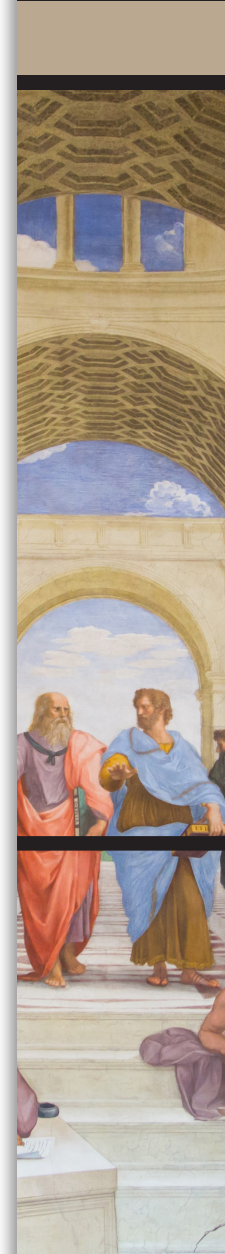
א. הבנת יחודו של התחום הדתי ושאלת מעמדו מול התבונה.

ב. הבחנה בין העיון הפילוסופי בשאלות הדת לבין סוגי עיון אחרים.

ג. הקניית המושגים: אמונה; דת טבעית לעומת דת פוזיטיבית (היסטורית); התגלות; ראיות לקיומו של האל; החוויה הדתית; הכרת האלוהים; מקורות האמונה הדתית; דת וחובה מוסרית.

ד. חשיפה למקצת מן ההשקפות העיקריות בתחום הפילוסופיה של הדת.

ה. הדגשת תרומתם של הוגים יהודים לפילוסופיה של הדת בכלל.

המקורות

יש ללמד בכל סעיף אחד מן המקורות (א-ג) ומבניהם לפחות שניים של לא יהודים, בהיקף של 30 שעות:

1. המגמה הרציונליסטית. הרמב"ם ב. לייבניץ ג. קאנט
2. המגמה האקזיסטנציאלית. ריה"ל ב. פסקל ג. קירקגור
3. המגמה הפנומנולוגית. אוטו ב. ג'יימס ג. סולובייצ'יק
4. ביקורת על הדת. פרויד ב. מרקס ג. ניטשה
5. הוכחות למציאות האלוהים
א. אנسلم
ב. קאנט

מהי פילוסופיה

מטרות הוראת הנושא:

- א. עיון באופי הפילוסופיה ובפעילות הפילוסופית.
 - ב. הבחנה בין הפילוסופיה כתחום עיון לבין הפילוסופיה כפעילות.
 - ג. הכרת ייחודה של הפילוסופיה כהתבוננות ביקורתית וכמבט סינופטי והכרת תרומתה לחיים הטובים.
 - ד. חשיפה לגישות שונות בשאלה "מהי פילוסופיה".
 - ה. עמידה על הזיקה בין הגישות השונות בשאלה "מהי פילוסופיה" לבין שיטות פילוסופיות שונות.
- ו. בירור המושגים ועמידה על ההבחנות האלו: סינופסיס; כוליות; רציונאליות; 'הרחבת האני'; הפילוסופיה כפעילות מטהרת או כפעילות מבהירה או כפעילות ביקורתית; ההבדלים בין פילוסופיה לבין מדע, ובין פילוסופיה לבין אמנות.

המקורות

יש ללמד **שלושה** מקורות משל הפילוסופים הבאים בהיקף של 30 שעות:

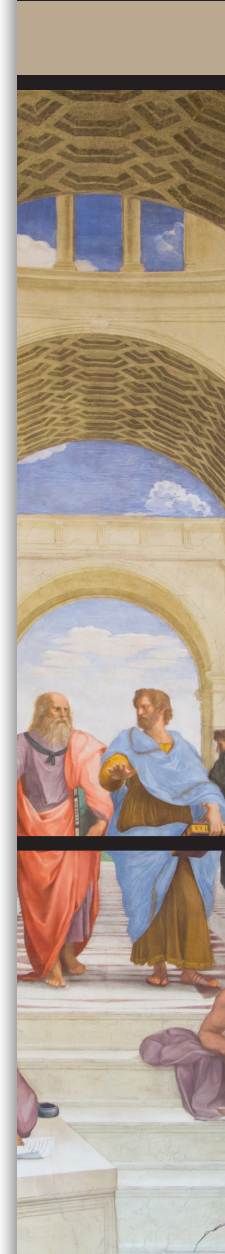
1. אפלטון, מתוך **פידון** או מתוך **המשתה**
2. אפיקטטוס, מתוך **המורה דרך**
3. ב' שפינוזה, מתוך **מאמר על תיקון השכל**
4. ב' ראסל, ערכה של הפילוסופיה
5. ל' ויטגנשטיין, מתוך טרקטאט לוגי-פילוסופי, ומתוך חקירות פילוסופיות

6. ק' יאספרס, מתוך **מבוא לפילוסופיה**
7. נ' רוטנשטרייך, **פילוסופיה וחיים**
8. פילוסוף מודרני אחר לפי בחירת המורה

לוגיקה

פילוסופיה של המדע

בחירת התכנים והמקורות לשני הנושאים הללו תיעשה בהתייעצות עם המפמ"ר. נושאים אלו יילמדו בהיקף של 30 שעות כל אחד:

חזרה לתוכן

מקבץ ג - סוגיות נבחרות

במרכז הלימוד של הסוגיות שלהלן יעמדו **הבעיה הפילוסופית**, הבנתה והטיפול בפתרונות **השיטתיים** שהוצעו לה. אף שאין הטקסט הפילוסופי עומד במרכז הלימוד, מומלץ שהמורה יפגיש את התלמידים עם הבעיה ועם פתרונותיה **דרך** היכרות עם טקסטים פילוסופיים ראשוניים.

מטרות הוראת הסוגיות:

- הגדרת הבעיה הפילוסופית, וכיצד היא מתעוררת מתוך עיון בניסיון הבלתי אמצעי, אם במישור האישי ואם במישור הציבורי.
- הכרה של שלוש גישות טיפוסיות (לכל הפחות) לפתרונה של הבעיה.
- בחינת ההשגות העיקריות - , שהושגו או שאפשר להשיג, על פתרונות אלה.
- ניסיון לגבש פתרון לאור הביקורות האלה, ולאור ניסיונם האישי של התלמידים.
- הבנת קשרי הגומלין בין הטיפול הפילוסופי בבעיות שלהלן ובין הדיון בהן באמצעות תחומי דעת או מקצועות אחרים במדעי הטבע, במדעי החברה או במדעי הרוח.
- **בירור ראשוני של** ההבדלים ושל קשרי הגומלין שבין קו המחשבה והפתרונות הפילוסופיים בנוגע לסוגיות שלהלן, לבין אופי הדיון בנוגע לאותן סוגיות, והפתרונות עבורן, העולים מתוך תחומי דעת אחרים במדעי הטבע, החברה והרוח.

הסוגיות:

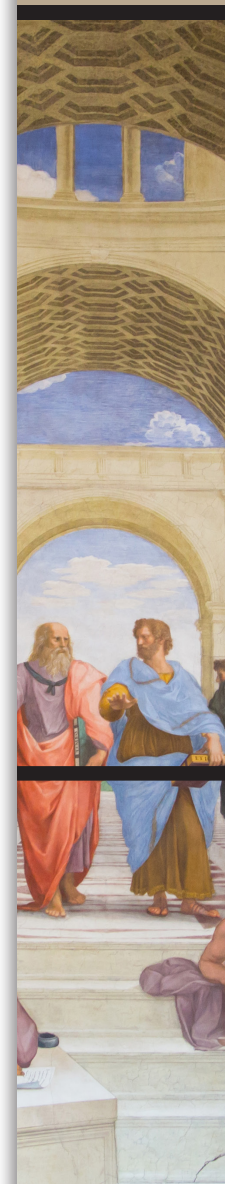
המורה יבחר **שתיים** מתוך הסוגיות שלהלן וילמד אותן בהיקף של 60 שעות:

- הבעיה הפסיכו-פיזית (גוף ונפש)
- צדק
- אקזיסטנציאליזם (הקיום האנושי)
- דטרמיניזם וחופש
- מודרניות ופוסט מודרניות

הבעיה הפסיכו-פיזית (גוף ונפש)

מוקדי לימוד

- א. מהות הבעיה והבנת הגורמים להתעוררותה.
- ב. בחינת פתרונות שונים ואפיון הפתרונות האלה. יש להציג **שני פתרונות שונים** מתוך הפתרונות הבאים: מטריאליזם; אידיאליזם; דואליזם; רדוקציוניזם; מוניזם; פרלליזם.
- ג. השפעת התפתחות המדעים (הביולוגיה, הפסיכולוגיה וכדומה) על הבנת הפילוסופיה את בעיית הגוף ונפש ופתרונותיה.
- ד. הסובייקט - האני, הזולת, ושאלת גוף ונפש.

להוראת הסוגיה (בהיקף של 30 שעות):

- יש לבחור אחד מהמקורות הבאים:
 - ר' טיילור, **מטפיזיקה**, הוצאת אדם, 1983
 - י' ליבוביץ', **הבעיה הפסיכופיזית**, האוניברסיטה המשודרת משרד הביטחון, תל אביב, 1984
 - ק' קמפבל, **גוף ונפש**, מגנס, ירושלים, תשמ"ג
- יש ללמד כיצד מתמודד עם הסוגיה **לפחות אחד** מן ההוגים הבאים:
אפלטון; אריסטו; דיקארט; שפינוזה; ברקלי; קאנט; סקינר (**מעבר לחירות ולכבוד**, צ'ריקובר, תל-אביב, 1973).

צדק

מוקדי לימוד

- משמעויות שונות של המושג 'צדק' וסוגים שונים של צדק (למשל פורמאלי - מטריאלי, צורני-תוכני, גומל-מחלק).
- גישות שונות ועקרונות שונים בחלוקה צודקת; מה מחלקים, כיצד, ומהם הנימוקים בעד כל אחת מן הגישות האלה.
- עימות בין גישה דאונטולוגית לבין גישה תועלתית לצדק.
- צדק, חירות ושוויון.
- המשטר החברתי והמדיני הצודק: קפיטליזם; ליברליזם; מריטוקרטיה; דמוקרטיה; אוליגרכיה; סוציאליזם; קומוניזם; קומוניטריות (קהילתיות). יש ללמד לפחות **שתי צורות משטר** שונות.

להוראת הסוגיה (בהיקף של 30 שעות):

- מומלץ להשתמש כבסיס ללימוד הסוגיה ביחידות 7-8 ("צדק צדק תרדוף") של **בעיות בפילוסופיה של המוסר**, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, תש"ם.
אפשר להיעזר גם במאמרים שונים מתוך הקבצים הבאים:
 - מ' דסקל (עורך), **הצודק והבלתי-צודק**, מפעלים אוניברסיטאיים, תל אביב, 1977
 - א' כשר (עורך), **זרמים חדשים בפילוסופיה - מאמרים בפילוסופיה ובתולדותיה**, יחדיו, תל אביב, 1982
 - א' כשר (עורך), **מוסר והשכל - מאמרים בפילוסופיה של המוסר והחברה**, יחדיו, תל אביב, תשמ"ח
- יש ללמד כיצד מתמודד עם הסוגיה אחד או יותר מההוגים הבאים:
אפלטון; אריסטו; ג' לוק; א. בירק; ק' מרכס; ג' רולס; מ' וולצר; ר' נוזיק.
- אפשר להיעזר גם במקורות שאינם פילוסופיים מובהקים, אולם מובלעת בהם התמודדות עם סוגית הצדק:
התנ"ך (שמות, דברים, ישעיהו, עמוס); **הברית החדשה** (לוקס יז; מתי ג, ה; ו; איגרת פאולוס אל הרומאים א, ג); **האחים קרמזוב** מאת דוסטויבסקי; **בעל זבוב** מאת י' גולדינג; **מיכאל קולהאס** מאת א' פון קלייטס; **מות דנטון** מאת ג' ביכנר; **מארה-סאד** מאת פ' וויס; **המרפסת** מאת ז' ז'נה; **אנטיגונה** מאת סופוקלס או מ' אנואי (גרסה מודרנית).

אקזיסטנציאליזם (הקיום האנושי)

מוקדי לימוד (בהיקף של 30 שעות)

סרן קירקגור: "מה שחסר לי בעצם הוא לברר לעצמי מה עלי לעשות, לא מה עלי להכיר. החשוב הוא למצוא אמת שתהיה אמת עבורי, למצוא את האידאה שלמענה ארצה לחיות ולמות".

א. האקזיסטנציאליזם כנקודת מפנה בפילוסופיה המערבית; מן הפוזיטיביזם (או הפנומנולוגיה) אל האקזיסטנציאליזם - החיפוש אחר משמעות, הניכור של היחיד, האבסורד והמוות.

ב. ביטול הדואליזם - סובייקט ואובייקט, גוף ונפש, שכל ורגש, עובדות וערכים.

ג. הקיום בעולם אבסורדי- פתרונות שונים: הפתרון הדתי (קירקגור, בובר) - הפתרון האתאיסטי (ניטשה, קאמי, סארטר), הפתרון הלוגותרפי (פרנקל).

ד. בחירה, חירות, אחריות ואישיות אותנטית.

ה. הומניזם, אקזיסטנציאליזם ואמונה.

מקורות (לסעיפים א-ה):

י' גולומב, **מבוא לפילוסופית הקיום**, אוניברסיטה משודרתכמו כן, **אחד** מן הספרים הבאים:

ז'. פ' סארטר, **האקזיסטנציאליזם הוא הומניזם**, הוצאת כרמל, ירושלים

מ' ברינקר, **סארטר**, האוניברסיטה המשודרת, הוצאת משרד הביטחון

מ' היידגר, **מקורו של מעשה אומנות**, הוצאת דביר, תל אביב

ג' לוקאץ', **אקזיסטנציאליזם או מרכסיזם**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשי"א

פ' ניטשה, **כה אמר זרתוסטרא, מעבר לטוב ולרוע**, הוצאת שוקן

ר' סיגד, **אקזיסטנציאליזם: המשך ומפנה בתולדות התרבות המערבית**, מוסד ביאליק, ירושלים

א' שגיא, **אלבר קאמי והפילוסופיה של האבסורד**, משרד הביטחון, 2000

ו. זיקות בין האקזיסטנציאליזם לבין הספרות של המאה האחרונה.

לצורך מוקד זה מומלץ לקרוא אחת מן היצירות הבאות:

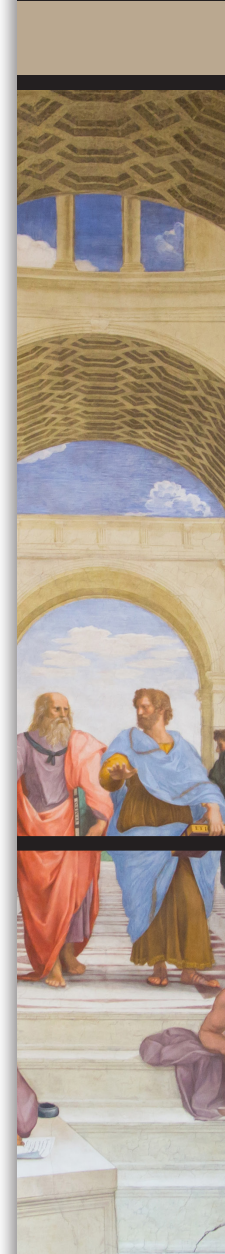
פ' דוסטויבסקי, **החטא ועונשו; האחים קרמזוב**

א' קאמי, **הזר; הדבר**

פ' קפקא, **הטירה; המשפט**

ז'.פ' סארטר, **גיל התבונה; ילדותו של מנהיג; הבחילה**

חזרה לתוכן

דטרמיניזם וחופש

רעיונות למוקדי לימוד (בהיקף של 30 שעות):

תחת המושג "דטרמיניזם" מתקיימות למעשה שורה של תיאוריות ושאלות פילוסופיות;

תנאי ראשון לעיסוק פילוסופי פורה בשאלות אלה הוא להבחין בין **המובנים** השונים של המושג. יש להבחין בעיקר בין המובנים הבאים: השאלה הלוגית; השאלה התיאולוגית; שאלת הסיבתיות וטבעו המוסרי של האדם; שאלת הסיבתיות בהקשר המדעי.

למען הדיוק, שאלת הדטרמיניזם כוללת בעיקר את שתי הקטגוריות האחרונות, ואילו שתי הראשונות הן: שאלת ההכרח הלוגי והתיישבותו עם הקונטינגנטיות של ההיסטוריה ושל הפעולה והידיעה האנושית, ושאלת ה-"פרדסטינציה" או הידיעה הכוללת של האל והתיישבותה עם חופש הבחירה של האדם.

השאלה שבה מופיע מושג ה"דטרמיניזם" במשמעות מדויקת, חלה על "טבע האדם", היינו - האם האדם, מבחינת הווייתו הטבעית, כפוף לחוקים סיבתיים כמו הטבע בכלל על פי התפיסה של מדע הטבע החדש (כלומר מדע הטבע כפי שאנו מכירים אותו מן המאה הי"ז ואילך)? ואם כן, אלו השלכות יש לכך (היינו ל"דטרמיניזם") על שאלת חירותו של האדם, על חופש הרצון ועל חופש הפעולה שלו?

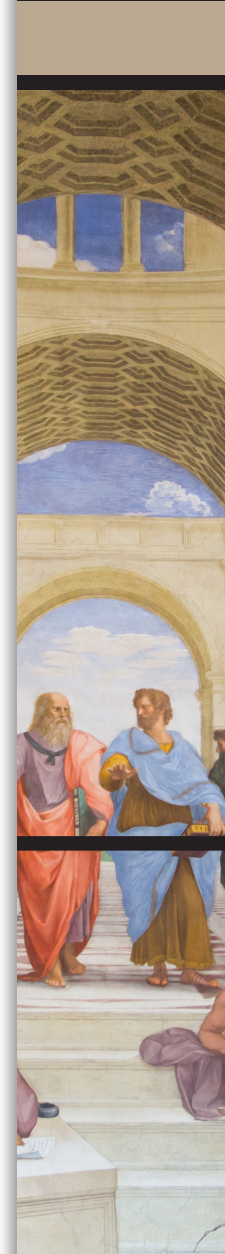
שאלת הסיבתיות שייכת באורח מובהק לשדה הדיון המדעי או לפילוסופיה של המדע. היא חלה על האופן שבו תיאוריות מדעיות מודרניות (וליתר דיוק - תורת הקוונטים) משפיעות על תפיסת העולם המדעית שלפיה הטבע הפיזיקלי כפוף לחוקים סיבתיים דטרמיניסטיים חמורים. על פי תיאוריות פיזיקליות מודרניות מסוימות, החוקים החלים על המבנה המיקרוסקופי של החומר ועל התנהגותם של חלקיקי החומר האלמנטריים אינם חוקים סיבתיים חמורים אלא חוקים הסתברותיים (ניתן לדון בהיבט זה של שאלת הדטרמיניזם בכיתות בעלות אוריינטציה מדעית).

בהקשר זה עולות גם השאלות על מבנה העולם ועל עקרונות ההבנה הרציונלית שלו. השאלות הנידונות בהקשר זה שונות, ביסודו של דבר, מאלו העולות בהקשרים אחרים של שאלת הדטרמיניזם. חשוב להדגיש עניין זה, דווקא מפני שישנם לא מעט ניסיונות לקשור בין הדברים ולטעון, למשל, שיש להפרכת עיקרון הסיבתיות של המיכניקה הקלאסית באמצעות תיאוריות פיזיקליות מודרניות (תורת הקוונטים) השלכות על שאלת החופש האנושי, וכיוצא בזה. לעומת זאת, יש כמה יסודות משותפים לשלושת המובנים הראשונים (השאלה הלוגית, השאלה התיאולוגית ושאלת הסיבתיות וטבעו המוסרי של האדם), ועיקרו של דבר - שאלת היחס בין סוגים שונים של הכרח מזה, לבין החירות - חופש הרצון וחופש הפעולה מזה. ההבדל בין שני המובנים הראשונים לבין המובן השלישי, הוא שבשלישי מנוסח הניגוד במושגים של חוקים סיבתיים ושל השפעה סיבתית, הנתפסים כזהים עם עקרונותיו של מדע הטבע המודרני.

אחת הדרכים הנוחות לעמוד על ההבדלים האלה היא לגשת לשאלה מנקודת מבט היסטורית. השאלה מופיעה לראשונה בהיסטוריה של הפילוסופיה כ"שאלה הראשונה". כך זה בפילוסופיה היוונית, והניסוח הקלאסי שלה הוא אצל אריסטו (בעיקר de interpretatione) **[על הפירוש]**, פרק 9; (הסוגיה הידועה כשאלת "הקרב הימי"). הניגוד העיקרי שם הוא בין שאלת ההגדרה העל-זמנית של האמת, לבין הקונטינגנטיות שאנו נוטים לייחס למאורעות היסטוריים.

כאשר נעשית אירופה נוצרית, הופך הניגוד העיקרי בהקשר של הבעיה הפילוסופית של ההכרח וחופש הרצון לניגוד שבין כל יכולתו של האל וידיעתו, לבין חופש הרצון, חופש הפעולה והאחריות המוסרית של האדם. הטקסטים העומדים ביסוד המסורת הפילוסופית-תיאולוגית המאפיינת את ימי הביניים הם בעיקרם כתבים של אוגוסטינוס, למשל ה - de libero arbitrio **[על הבחירה החופשית]**. גם אצל הפילוסופים היהודים של ימי הביניים יש התייחסויות חשובות לשאלה זו.

את שאלת הדטרמיניזם במובנה המדויק אפשר לראות כגלגול חדש של השאלות הישנות, עם הופעתו של המדע החדש במאה השבע עשרה. מדע זה מבוסס במידה רבה על תפיסה מיכניסטית של הסיבתיות, לפיה כל מה שמתרחש בטבע הפיזיקלי נקבע באופן סיבתי על ידי אירועים פיזיקליים קודמים, שנקבעים גם הם באופן דומה

על ידי סיבות קודמות. היבט אחר - קרוב אבל שונה - של דטרמיניזם סיבתי זה הוא התפיסה הנומולוגית, לפיה ההיקבעות הסיבתית נעשית על פי חוקים סיבתיים אוניברסליים, שלפיהם בנסיבות דומות, אירועים דומים גורמים לתוצאות דומות. במידה שהאדם כפוף לסיבתיות הטבעית הכללית, גם התנהגותו (ובזה נכללים גם רצונותיו והכרעותיו המודעות) נקבעת על ידי חוקים סיבתיים כלליים. אלה עשויים להיות חוקים פיזיולוגיים או כימיים, למשל, אבל גם חוקים פסיכולוגיים, חברתיים או היסטוריים. בהקשר זה מופיעה שאלת הדטרמיניזם כשאלת התיישבותו של דטרמיניזם סיבתי עם חופש הבחירה ועם אחריותו המוסרית של האדם. זה האופן העיקרי שבו נשאלת שאלה זו בפילוסופיה המודרנית. הביטוי הקלאסי לדטרמיניזם זה מצוי בדבריו המפורסמים של פייר סימון לפלאס (Laplace, פיזיקאי צרפתי, 1749-1827) הידועים בכינוי "השד של לפלאס": "אנו צריכים לראות את מצבו הנוכחי של היקום כתוצאה של מצבו הקודם וסיבה של המצב שיבוא. אם נניח לרגע שקיים שכל שמסוגל לדעת את כל הכוחות שמניעים את הטבע ואת מצבם היחסי של כל הדברים שהטבע מורכב ממנו - שכל גדול דיו כדי לנתח את הנתונים האלה - הוא יקיף בנוסחה אחת את כל התנועות של הגופים הגדולים ביותר ביקום כמו גם את תנועותיו של האטום הקטן ביותר. בשביל שכל כזה דבר לא יהיה בחזקת בלתי ידוע, והעתיד, כמו גם העבר, יהיו גלויים לעינינו".

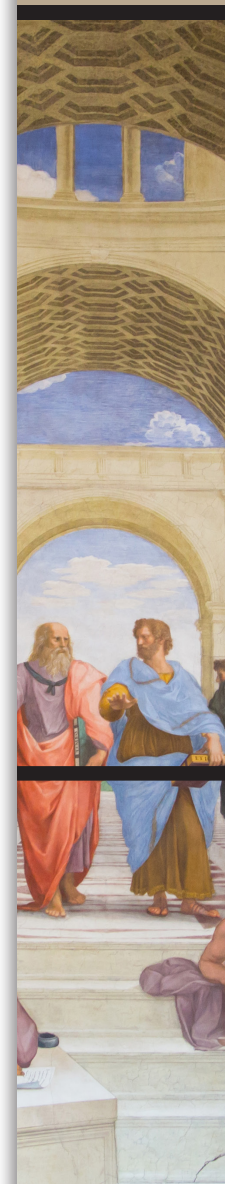
דרך אחרת היא לעסוק בכל אחד ממובניה הספציפיים של שאלת הדטרמיניזם לגופו, ועל פי הספרות הדנה בו. הרוב המכריע של הספרות שאיננה היסטורית עוסק בהיבט השלישי או הרביעי של הדטרמיניזם. בכל מקרה חשוב להדגיש את ההבחנה בין המובנים השונים.

מקורות

הרשימה הביבליוגרפית המוצעת כאן מחולקת לשלושה חלקים: מקורות היסטוריים בעברית (או באנגלית, אם אין תרגומים עבריים); ספרות משנית וספרות בת זמננו בעברית; ספרות באנגלית. יש לציין שהספרות הפילוסופית העוסקת בשאלת הדטרמיניזם היא עשירה ביותר, שכן שאלה זו על פניה השונים העסיקה את הפילוסופים מאז ימי יוון העתיקה ועד ימינו אלה. הרשימה המוצעת להלן אינה אלא מדגם זעיר, וכל המעוניין יוכל בקלות למצוא חומר נוסף למכביר בכל ספרייה אוניברסיטאית. למרות היותו של המבחר המוצע כאן מוגבל מאד, וממילא גם שרירותי במידת מה, הוא חורג בהרבה מאפשרויותיו של המורה להקדיש זמן לדיון בסוגיה זו במסגרת תוכנית הלימודים בבית הספר התיכון; יהיה עליו אפוא לבחור מה ללמד מתוך רשימת המקורות, על פי העדפותיו ובהתאם לסוגיות ולעניינים הספציפיים שהוא מבקש להדגיש.

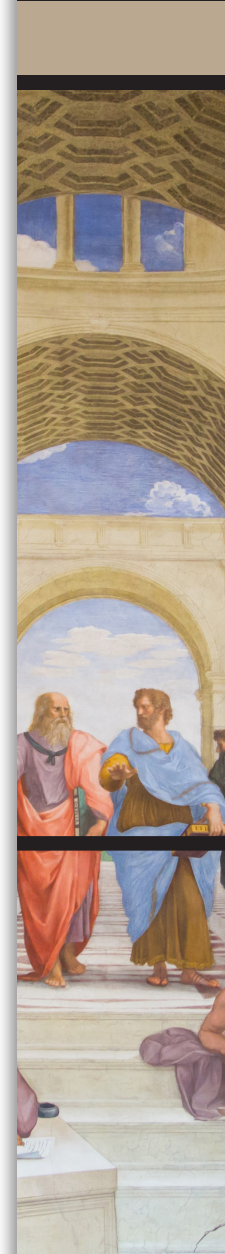
מקורות היסטוריים

- אריסטו, **על הפירוש**, פרק 9
- אוגוסטינוס, בעיקר **על הבחירה החופשית** Erasmus-Luther, Discourse on Free Will, translated and edited by E.F. Winter, New - York, 1961. ספר קטן זה (כ-140 עמודים) כולל תרגום של כתבים של לותר ושל ארסמוס על בעיית הרצון החופשי, אשר הראשון כופר בקיומו והשני מגן עליו. זהו אחד הוויכוחים הידועים ביותר בשאלה זו בתיאולוגיה הנוצרית, על סף העת החדשה. ניתן בקלות יחסית לברור ממנו קטעים ואפילו לתרגם כמה מהם.
- אפיקטטוס, **השיחות**, 1-5, 2, 19
- על מושג ה"גורל" הסטואיקני ניתן למצוא מקורות עיקריים ב-B.Inwood & L.P. Gerson, Hellenistic Philosophy - Introductory Readings, Hackett, 1988, pp. 127-135
- ת' הובס, **לויתן**, חלק א פרק 1

- ב' שפינוזה, **תורת המידות**, חלק א, משפטים כט, לב, לג-לה, מילואים; חלק ב, משפט מח; חלק ד, הקדמה
 - ג'. ו' לייבניץ, **מסות חדשות על שכל האדם**, חלק ב, פרק כא ("על הכוח ועל החופש")
 - ד' יום, **מסכת טבע האדם**, חלק ג, פרקים ב-ו, יב, יד
 - ע' קאנט, **הקדמות לכל מטאפיזיקה בעתיד שתוכל להופיע כמדע**, סעיפים 27-29, 45, 50-54 (הצגה והסבר מצוינים ניתן למצוא ב-א' וינריב, **עיון בהקדמות של קאנט**, האוניברסיטה הפתוחה, תשנ"ו, 314-337)
 - ג. ס' מיל, **על החירות**
- ספרות משנית וספרות בת זמננו בעברית
- **עיון**, כרך יג, 1962, חוברות ג-ד*
- מאמרים:
- ש'. ה' ברגמן, "על מושג הרצון החופשי"
 - י' פליישמן, "על מושג החופש"
 - נ' רוזן, "דטרמיניזם וחופש בפיזיקה המודרנית"
 - נ' רוטנשטריך, "על הכרח וחופש"
 - י'. י' רוס, "הדטרמיניזם והבחירה החופשית" ותגובות של י' בר הלל ושל מ' גרול
 - א' צ' בר-און, "האם ראיית הנולד (על ידי האל) מונעת אחריות מוסרית למעשה (של האדם)?" **עיון**, כרך מ, 1991, 8--151 א' צ' בר-און, **השיקול הפילוסופי**, "ראיית הנולד ואחריות למעשה", עמ' 67-161
 - י' ברליון, **ארבע מסות על החירות*** תשל"א, "כורח היסטורי" ו-"שני מושגים של חירות" - י' ויזל, "ואולי בכל זאת יש סדר בטבע", **מחשבות**, 68, 1996, עמ' 45-34
 - ר' טיילור, **מטאפיזיקה**, 1983, פרקים 5 ו-6.
 - י' ליבוביץ' וי' אגסי, **שיחות על הפילוסופיה של המדע**, האוניברסיטה המשודרת, הוצאת משרד הביטחון, 1996
 - א' מרגלית, "דטרמיניזם וחופש הרצון", **מחשבות**, כרך 64, 1992, עמודים 55-48
 - ש' פלדמן, "הדטרמיניזם האלוהי אצל קרשקש", **דעת**, 9, 1989, מעמוד 134 ואילך
 - ר' פלק, "ואף-על-פי-כן חופש בחירה", **אלפיים**, 15, 1997, עמ' 202-208
 - י' רונן, "הכל צפוי והרשות נתונה", מתוך **בין דת למוסר** בעריכת ד' סטטמן וא. שגיא, 1993, עמ' 35-42

* ארבע המסות המקובצות בספר זה דנות בעיקר בהיבטים היסטוריים ופוליטיים של בעיית הדטרמיניזם..

ספרות באנגלית

מתוך עשרות ומאות של פריטים הדנים בשאלת הדטרמיניזם, שני ספרי מבוא מועילים הם:

- T. Honderich, How Free are you? The Determinism Problem, Oxford University Press, 1993 (סקירה קצרה ובהירה המיועדת לקהל המשכיל ולא דווקא לפילוסופים מקצועיים, והמתמקדת בעיקר בשאלת התיישבותו של החופש האנושי עם דטרמיניזם סיבתי)
- R. Weatherford, The Implications of Determinism, Routledge, 1991 (ספר זה כולל סקירה היסטורית עשירה המודגמת בציטטות רבות מן המקורות הפילוסופיים העיקריים וכן דיון שיטתי בהיבטים העיקריים של שאלת הדטרמיניזם)

מודרניות ופוסט-מודרניות

מבוא

המטרה היא להפגיש את התלמידים עם נושא תרבותי אקטואלי שמעורר ויכוחים עזים בפילוסופיה ובתחומי דעת אחרים – היסטוריה, מדעי החברה, אמנויות וכיוצא בזה. בשנים האחרונות הגיעו ההדים גם אלינו בוויכוחים על המזרחיים והתרבות הישראלית, על הציונות והפוסט ציונות, על הספרות הישראלית העכשווית ועל פשיזם ופוסט-מודרניות. נושא המודרניות והפוסט-מודרניות, על פי טבע הסוגיות הנידונות בהקשרו, הוא בין – תחומי במובהק, והוא מסלק הבחנות מקובלות בין תחומים, למשל בין פילוסופיה לבין תיאוריה ביקורתית של התרבות או בין מדע לבין אומנות. לדידם של מבקרי המודרניות, התחומים האלה הם פנים שונות – לא של המציאות כי אם של התרבות ושל הכללים והאופנים השרירותיים שבהם התרבות המערבית עוסקת במציאות. לכן, חלק מן הביקורת הפוסט-מודרנית מקבל צורה של משחק עם מחיקת גבולות בין תחומי דעת שונים. דווקא לאור אופיים האמורפי המכוון של הדיונים בנושא זה, חשוב להקדים ולהציע כמה הבחנות יסוד שיוכלו לסייע בארגון ההוראה.

הבחנות יסוד

- ריבוי המשמעויות של המודרניות שמשתרע מן "הטקסטים הגדולים" במאות השבע עשרה והשמונה עשרה, ועד למשמעויותיה אצל מבקריה הפוסט-מודרניסטיים בימינו (ליוטר, הפמיניזם וכיוצא בזה).
- טיפוסי ביקורת שונים על המודרניות: ביקורת, כמו של הבראמס ושל אדורנו, שמקבלת את הנחות היסוד של המודרניות, ואיננה כופרת באידיאליים של אמת, רציונליות, קידמה ונאורות, לעומת ביקורת, כמו של ניטשה או של פוקו, שמבקשות לשים לאל את האידיאליים של המודרניות, ולחשוף את אופיים השרירותי, הלא-רציונלי.
- בהקשר הזה חשוב לשים לב שגם לפוסט-מודרניות יש משמעויות שונות: פוסט-מודרניות כקץ המודרניות וכמה שבא בעקבותיה; פוסט-מודרניות כמה שבא בעקבות המודרניות אך איננו שם לה קץ שכן הוא נשאר תלוי ומותנה באידיאליים של המודרניות; פוסט-מודרניות כאחת מן הצורות (המאוחרות) של המודרניות עצמה.

ארגון ההוראה

- יש להקדים ללימוד הנושא עיון במודרניות ובאידיאליים שלה, שיתבסס על קריאה מתוך המקורות המודרניים הקלאסיים.
- יש לבחור **בשלושה ניסוחים** קלאסיים של המודרניות **משלושה תחומים שונים; אחד** מתוך תורת ההכרה, **שני** מתוך תורת המוסר, ו**שלישי** לפי בחירת המורה באחד מן התחומים הבאים: – פילוסופיה פוליטית, תורת האמנות והאסתטיקה, פילוסופיה של המדע ופילוסופיה של ההיסטוריה.
- בדיון על המודרניות, לפי שיקול דעתו של המורה, אפשר להסתפק בסיכום כללי. זאת בתנאי שהתלמידים התוודעו לפחות לחלק מן הטקסטים או לרעיונות המרכזיים של המודרניות בלימודי הפילוסופיה ברמת הבסיס.

חזרה לתוכן

- רצוי מכל מקום, שבמהלך לימוד הנושא התלמידים יכירו את מרבית המושגים הבאים החוזרים תדיר: צדק; פלורליזם; קהילתיות; רלטיביזם; פמיניזם; אינדוידואליזם; פרויקט הנאורות; אוטונומיה; ניכור; סובייקט; אובייקט; מימוש עצמי; רציונליות; פוסט-פמיניזם; גבולות האחר; מסורת; סיפור אישי; סיפור גדול; אירוניה; הנאה (תענוג); לוגוצנטריות; משחק (שעשוע); עומק; מבנה; פני שטח; פרשנות; אמת; גבריות-נשיות.

מוקדי לימוד

- א. מודרניות - משמעויותיה ותחומיה.
- ב. מודרניות ופוסט-מודרניות - משמעויות ומחלוקות בנות זמננו.

נושא א: מודרניות - משמעויותיה ותחומיה

- יש ללמד **שלושה ניסוחים של המודרניות**, מן התחומים הבאים: א. תורת ההכרה, ב. תורת המידות (אתיקה), ג. תחום נוסף, מהמוצעים להלן, לפי בחירת המורה: פילוסופיה מדינית, אסתטיקה ופילוסופיה של המדע.
- בכל תחום יש לבחור במקור אחד.

תורת ההכרה

- ר' דקרט, **מאמר על המתודה**, עמ' 3-27, 43-48 ע' קאנט, **הקדמות לכל מטפיסיקה בעתיד שתוכל להופיע כמדע**, עמ' 1-26 (וגם ע' קאנט, **ביקורת התבונה הטהורה**, הקדמה למהדורה שנייה, עמ' 13-21) תורת המידות
- ג'.ס' מיל מתוך **התועלתיות**
- ע' קאנט, מתוך הנחת יסוד למטפיזיקה של המידות

פילוסופיה מדינית

אחד מן הניסוחים הקלאסיים של הליברליזם:

- ת' הובס, תורות האמנה, מתוך **הלויתן**
- ז'.ז' רוסו, מתוך **על האמנה החברתית**
- ג'.ס' מיל, מתוך **על החירות**

אסתטיקה (הדגשת האוטונומיה של האסתטי)- אריסטו, קטעים מתוך **הפואטיקה**

- מ' ברינקר, "משפט הטעם הטהור לפי קאנט"
- ק' בל, "צורה משמעותית"

חזרה לתוכן

פילוסופיה של המדע

- ק' פופר, מדע, השערות והפרכות, **פילוסופיה של המדע**, האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 1-23
- ק' המפל, **פילוסופיה של מדעי הטבע**, פרק 8, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, עמ' 118-129.
- י' ברונבסקי, **מקורות הידיעה והדמיון וכן כשפים מדע ותרבות**, עם עובד, תל אביב, 1980, עמ' 147-163 (האסטרטגיה של הידיעה המדעית)

נושא ב: **מודרניות ופוסט מודרניות - משמעויות ומחלוקות בנות זמננו**

קבוצה א: הוויכוח על פרויקט הנאורות ומשמעויותיו לזמננו

לבחירה **שלושה** מהמאמרים הבאים:

- ע' קאנט, תשובה לנאורות מהי מתוך ע' בשארה (עורך), **הנאורות פרויקט שלא נשלם - שש מסות על נאורות ומודרניזם**, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1977, עמ' 45-52
- ת' הורקהיימר, מתוך מושג הנאורות, **שם**, עמ' 53-78
- י' הברמאס, המודרנה - פרויקט שלא נשלם, **שם**, עמ' 119-99.
- ז. שטרנהל, בזכות המודרניות, מתוך **פוליטיקה**, 1993, מספר 9-13, עמ' 47-51
- מ' פוקו, **תולדות השיגעון בעידן התבונה**, כתר, ירושלים (ללא תאריך) פרקים 1, 3 (עידן השוטים, עידן הלא שפויים). המקור ראה אור בצרפתית ב-1972

קבוצה ב: נושאים שונים

יש ללמד נושא **אחד** מבין הבאים:

1. פוסטמודרניות - הגדרות ומשמעויות

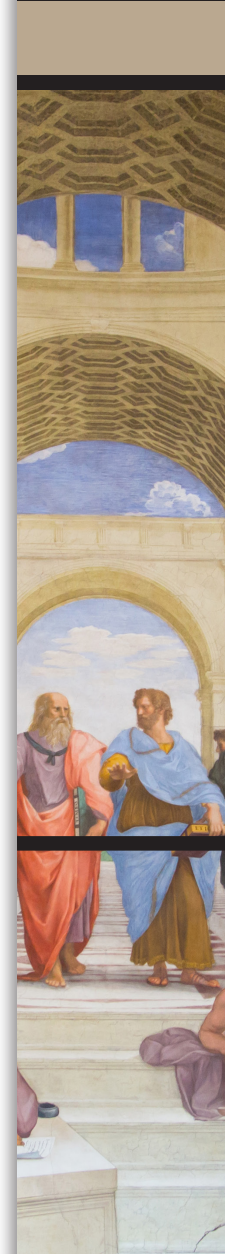
לבחירה **אחד** מהמאמרים הבאים:

- ד' גורביץ, **פוסטמודרניזם, תרבות וספרות בסוף המאה ה-20**, דבר, תל אביב 1977, עמ' 56-88
 - ד' גורביץ, משמעות הצדק בעידן של קלילות הדעת, מתוך **אלפיים**, קובץ 9, תשנ"ד 1994, עמ' 148-169
2. פוסטמודרניות ומודרניות - ניגודים או השלמה?

לבחירה **שניים** מהמאמרים הבאים:

- י' בן דוב, פוסטמודרניות מהי, **דבר**, יום שישי, 5/2/1993, עמ' 25
- ר'. פלדחי, ע' בשארה, הפוסטמודרניזם הוא מודרני, **דבר**, יום שישי 22/1/1993, עמ' 24
- ה'. ג'ירו, פדגוגיה של גבול והפוליטיקה של המודרניזם / פוסטמודרניזם, מתוך א' גור זאב (עורך), **חינוך בעידן השיח הפוסטמודרני**, מגנס, ירושלים תשנ"ו, עמ' 43-64
- Ihab Hassan, Toward a concept of Post Modernism - in T. Docherty (ed.) **Post Modernism - A Reader**, Harvester, New York 1993, PP. 146-156

חזרה לתוכן

3. פוסט מודרניות ופמיניזם
יש ללמד את שני המאמרים הבאים:
- ז'. ברונר, קולה של אמא: דיאלקטיקה של תודעה עצמית, **זמנים**, 1993 (גיליון חורף), עמ' 4-14
 - ד' גורביץ, **פוסטמודרניזם, תרבות וספרות בסוף המאה ה-20**, דביר, תל אביב 1977, עמ' 131-160
4. פוסטמודרניות וקץ הסובייקט האוטונומי
יש ללמד את **שלושת** המאמרים הבאים:
- A. MacIntyre, The Virtues, The unity of human life and the concept of tradition, in M. Sandel (ed.) **Liberalism and its Critics**, Basil, Blackwell Oxford, 1984, pp. 125-147
 - ד'. גורביץ, פוסטמודרניזם, תרבות וספרות בסוף המאה ה-20, דביר עמ' 103-115
 - 'יצירת ספרות אחת מבין אלה: פ' קפקא, **הגלגול**; ז' ז'נה, **המרפסת**; ס' בקט, **מחכים לגודו**
5. המדע, מהפכות ואנרכיזם מתודולוגי
לבחירה **אחד** מהמאמרים הבאים:
- פ'. פייראבנד, כיצד להגן על החברה מפני המדע, מתוך **הפילוסופיה של המדע**, האוניברסיטה הפתוחה
 - ת'. קון, **המבנה של מהפכות מדעיות**, פרק 9 (אפשר גם פרק 10)